

ІЗРАЇЛЬСЬКА ЯДЕРНА ПРОГРАМА (АНАЛІЗ РОЗВИТКУ)

Сіновець П.

Ізраїльське ядерне стримування є одним з найбільш унікальних явищ ядерного століття. Ізраїльська ядерна програма народилася в 1956–57 роках. Початку її розвитку сприяв ізраїльсько-французький союз, який досяг піку в період Суецької кризи. Обидві держави опинилися перед загрозою арабського націоналізму. Ізраїль – внаслідок свого ізольованого положення на Близькому Сході, Франція – внаслідок зростання нестабільності у французькому Алжирі. Париж дав таємну згоду сприяти Ізраїлю у створенні ядерної зброї і погодився поставити достатньо могутній реактор по виробництву плутонію, який передбачалося побудувати у Дімоні, – більш ніж за 60 км від міста Беер-Шеба в пустелі Негев. У 1964 році був уведений в експлуатацію дослідницький ядерний реактор. Плутоній, виділений з паливних стрижнів в реакторі, дозволив Ізраїлю створити перший ядерний босзаряд в кінці 1966 чи в 1967 р. [Сиринсіоне, Уолфстол, Раджжумар 2003, 48].

Сучасне дослідження, проведене Авнером Коеном, зазначає, що війна червня 1967 р. мала істотний ядерний аспект. Коен дійшов висновку, що за декілька днів до Шестиденної війни Тель-Авів закінчив збирання двох ядерних боєприпасів, що доставлялися до цілі, і розвернув їх в “боєготовому стані”. Частково цей крок можна пояснити тим, що у 1967 році Ізраїль вперше для себе розглядав загрозу втручання у конфлікт такої ядерної держави, як Радянський Союз [Cohen 1998, 289].

Відсутні скільки-небудь надійні свідчення того, що Ізраїль будь-коли проводив повномасштабні ядерні випробування. Вбачається, що його ядерний потенціал був частково розроблений шляхом випробовувань неядерних компонентів і проведення комп'ютерного моделювання, а також за допомогою придбання даних про конструкцію боєзарядів і результатів їх випробовувань за кордоном. Зокрема, Тель-Авів, можливо, отримав дані про результати першого французького ядерного випробовування, проведеного в 1960 р. [Угрозы режиму нераспространения ядерного оружия на Ближнем и Среднем Востоке 2005, 63].

Несекретні оцінки ізраїльського ядерного потенціалу на

сьогоднішній день базуються на даних, отриманих від колишнього ізраїльського ядерного фахівця Мордехая Вануну в 1986 р. У цьому питанні думки аналітиків не можна назвати однозначними – згідно з їхніми оцінками, що досить розходяться, Тель-Авів може володіти кількістю ядерних боезарядів від 137 до 200 [Сиринсионе, Уолфстол, Раджжумар 2003, 49]. Отже, Ізраїль став шостою ядерною державою в світі, єдиною країною на Близькому Сході, яка має в своєму розпорядженні ядерну зброю.

Унікальність ізраїльського ядерного стримування значною мірою зумовлена як географічними характеристиками держави, так і її історичним минулим, що склали основу формування ізраїльської стратегічної культури.

1) Розміри території і геополітичне положення Ізраїлю робить його, за висловом деяких аналітиків, “країною однієї бомби”, достатньо невеликою, щоб бути знищеною одним ядерним ударом.

2) Значна чисельна і територіальна перевага арабських противників Ізраїлю.

Така ситуація сформувала спочатку наступальний характер оборонної військової стратегії Ізраїлю, яка побудована на тактиці блискавичного нападу і нанесення удару супротивникові в перші години конфлікту. Цими ж чинниками зумовлений і ізраїльський варіант політики ядерного стримування [Bar-Joseph 2004–2005, 131].

Водночас, Тель-Авів прагне до підтримки якісної військової неядерної переваги, яка також здатна перекопати супротивника відмовитись від використання сили і гарантувати перемогу в конфлікті без застосування ядерної зброї. Дана позиція пояснює походження ізраїльської політики “ядерної невизначеності” або “ядерної непрозорості”. Є й інше пояснення, яке наводить Авнер Коен, вважаючи політику “ядерної непрозорості” наслідком священної ролі безпеки для держави Ізраїль. “Ізраїльтяни уникають вимовляти вголос слово «ядерна бомба», використовуючи такі словосполучення як «ядерний вибір» або «ядерні можливості», подібно до того, як ортодоксальні євреї ніколи не згадують ім'я Бога, замінюючи його синонімами” [Cohen 1998, 339].

Вперше політика “ядерної непрозорості” була продемонстрована в 1963 р. під час зустрічі Шимона Переса, тодішнього ізраїльського міністра оборони, і Президента США Джона Ф. Кеннеді. На запитання про ізраїльський ядерний потенціал Перес відповів,

що “Ізраїль не буде першою державою, яка принесе ядерну зброю на Близький Схід” [Pru 1984, 97].

Починаючи з першої половини 60-х років між Сполученими Штатами і Ізраїлем спостерігалися істотні розбіжності щодо проблеми ізраїльської ядерної зброї, які досягли свого піку після відмови Тель-Авіва приєднатися до ДНЯЗ в 1968 р. У вересні 1969 р. в ході офіційного візиту в США прем'єр-міністра Ізраїлю Голди Меїр їй вперше вдалося знайти з Президентом США Річардом Ніксоном таємне порозуміння з цього делікатного питання, що поклато край розбіжностям. Меїр пояснила Ніксону, чому Ізраїль створив ядерну зброю і, отже, не може підписати ДНЯЗ, а також, чому політика ядерної непрозорості вигідно служить інтересам обох країн. Ізраїль також зобов'язався не випробовувати ядерну зброю і не робити публічних заяв про те, що він нею володіє. Ніксон прийняв ізраїльську позицію, визнавши, що ізраїльська бомба є здійсненим фактом і припинив американський тиск на Ізраїль з метою примусити його приєднатися до ДНЯЗ. Авнер Коен вважає, що саме візит Голди Меїр до Сполучених Штатів остаточно сформував те, що сьогодні зветься “політикою ядерної непрозорості”. Адже усі уряди Ізраїлю до цього часу, навіть у кулуарах, не визначали існування в Ізраїлю ядерної зброї та періодично натякали на те, що ізраїльська воєнна ядерна програма може мати зворотній характер. На відміну від них Голда Меїр у бесіді з президентом Ніксоном визнала факт існування в Ізраїлю ядерної зброї, пообіцявши утримуватися від її випробовування. Пояснення цьому можна відшукати у власній позиції самої Голди Меїр, яка за свідченнями сучасників, завжди говорила: “Якщо ми не визнаватимемо наявність Демони, то ми не зможемо використовувати її як джерело для дипломатичного торгу, бо не можна торгуватись за те, чого не маєш” [Maoz 2006, 56].

За свою, вже більш ніж сорокарічну, історію політика ядерної непрозорості дозволила Ізраїлю досягти переваг, які, зазвичай, неможливо поєднати:

1) Пом'якшити суперечність між отриманням державою військових ядерних можливостей і її прагненням зберегти Близький Схід без'ядерним.

2) Уникнути так званої “пастки зобов'язань”, коли лідер держави вимушений виконати дану в рамках стратегії стримування загрозу, щоб уникнути втрати переконливості власних зобов'язань.

3) Поєднати фактичний ядерний статус з офіційною політикою основного союзника Ізраїлю – США, які незмінно виступали флагманом руху нерозповсюдження ядерної зброї.

У 1974 році Іцхак Рабін доповнив концептуальні положення ядерної політики держави, відзначивши, що Ізраїль так само “не може дозволити собі бути другою (ядерною) державою” в регіоні [Russell 2004, 109]. Зазвичай, цю фразу тлумачать як загрозу відійти від ядерної непрозорості в тому випадку, якщо будь-яка інша держава на Близькому Сході зробить вибір на користь ядерного статусу.

Уточненням ізраїльської військової доктрини є, так звана, “доктрина Бегіна”, яка перетворилась на офіційну політику після ізраїльського авіаудару по іракському дослідницькому реактору у містечку Озірак. Йдеться про події 7 червня 1981 р., коли 8 літаків ізраїльських ВВС прямими бомбовими попаданнями знищили іракський реактор “Таммуз 1”, що знаходився в ядерному центрі під Багдадом. Цим нальотом, що поклав кінець проекту “Таммуз”, була завершена остання стадія операції ізраїльських спецслужб під кодовою назвою “Сфінкс”. Унікальність операції полягала в тому, що ізраїльські літаки подолали 1100 км, що розділяли аеродром і ядерний центр, пролетіли невиявленими над територією Йорданії, Саудівської Аравії й Іраку і знищили реактор всього 14 бомбами. Результатом нальоту стало повне зруйнування французького реактора, яке, в свою чергу, в значній мірі загальмувало розвиток іракської ядерної програми. Тоді, у 1981 році, ізраїльський прем’єр-міністр Менахем Бегін заявив, що Ізраїль і надалі блокуватиме будь-які спроби своїх ворогів придбати ядерну зброю [Фабричников, Фролов 2003, 145].

Після знищення іракського реактора прем’єр-міністр Ізраїлю М. Бегін пояснив причину таких жорстких дій з боку Ізраїлю, відзначивши в своїй публічній промові: “За оцінками наших фахівців одна іракська 20-кілотонна бомба здатна відразу знищити 50 000 ізраїльтян і стати причиною смерті ще 150 000 чоловік. Крім того, наслідки радіації не тільки ставатимуть причиною смерті, але і позбавлятимуть можливості народжувати дітей, або ж діти народжуватимуться з фізичними або психічними відхиленнями. Маючи три атомні бомби, супротивник буде здатний знищити Єрусалим і околиці, Тель-Авів з передмістями, а також Хайфу з довколишніми містами. 20% ізраїльського населення

будуть знищені або опромінені. У відповідних цифрах це дорівнює 46 мільйонам американців. От чому іракська бомба буде постійною загрозою Ізраїлю” [Фабричников, Фролов 2003, 150].

Ірак так і не зміг відновити реактор до 1990 р., коли у зв’язку з його вторгненням в Кувейт ООН оголосила ембарго на будь-які постачання до Іраку. Крім того, операція, проведена ізраїльськими ВВС, стала першим і поки єдиним прикладом “активного нерозповсюдження” і знищення реактора ворожої держави.

Водночас, аналізуючи засади ізраїльської політики “непрозорості”, поряд із певними можливостями треба зазначити і деякі недоліки, які відзначають багато спеціалістів.

Зокрема, переконливість його ядерного стримування є одним із найбільш уразливих місць єврейської держави. Водночас, дана категорія є однією з найважливіших для стримування. Названа Лоренсом Фрідманом “чарівним інгредієнтом стримування”, переконливість передбачає комбінацію відповідних військових можливостей держави із її готовністю застосувати ці можливості, і що найважливіше, із розумінням цього факту потенційним супротивником [Freedman 1981, 117].

Саме останній аспект і викликає найбільшу кількість дебатів у політичній науці Ізраїлю. Політика “непрозорості” зробила туманною інформацію не тільки про ядерні можливості держави, але й залишила відкритим питання про той поріг, який змусить ізраїльський уряд натиснути на ядерну кнопку.

Подією, що спровокувала дану дискусію, стала війна в Перській затоці 1991 року, коли Ірак випустив по ізраїльській території близько сорока ракет “Аль-Хусейн”, оснащених звичайними боеголовками. Подія ця відбулася незважаючи на суворе попередження, зроблене Тель-Авівом про те, що наслідком ракетних атак стане сувора відплата, заява, що, можливо, передбачала і ядерну відповідь. Цей прецедент розглядається експертами з двох позицій.

Наприклад, Шай Фельдман стверджує, що ізраїльське ядерне стримування продемонструвало свою успішність: Ірак не наважився застосувати проти єврейської держави величезні запаси своєї хімічної зброї, які багаторазово вживав протягом ірано-іракської війни [Feldman 1993, 144].

Протилежна позиція, висловлена Яїром Евроном, інтерпретує переконливість ізраїльського ядерного стримування як абсолютно

низьку, що і підтвердив іракський ракетний обстріл. А незастосування хімічної зброї, на думку дослідника, відбулося скоріше з технічних причин, ніж унаслідок ефективності ізраїльських загроз [Evron 1993, 115]. Зокрема, Зеєв Маоз вважає, що ядерне стримування Ізраїлю не буде переконливим у всіх випадках, крім того, що ставитиме під сумнів фізичне виживання держави. Тобто, сьогодні ізраїльське ядерне стримування не в змозі запобігти ані хімічній атаці, ані атаці звичайними видами озброєння по території держави, що говорить про необхідність знижувати ядерний поріг шляхом відходу від політики “непрозорості”. Нинішня політика “ядерної непрозорості”, на думку експерта, виглядає як Самсонів вибір – гинучи, забрати із собою ворогів, що з точки зору практичної політики є абсурдом [Maoz 2006, 483].

Певні складнощі викликає також перспектива створення Зони, вільної від ядерної зброї на Близькому Сході. Пропозиції щодо створення без’ядерної зони в регіоні були висунуті ще Єгиптом і Іраном в 1974 р., коли за їх ініціативою ГА ООН прийняла відповідну резолюцію “Створення зони, вільної від ядерної зброї в регіоні Близького Сходу”. З того часу такі резолюції приймалися щорічно, проте без суттєвого успіху [Тимербаєв 1995, 18].

До 1980 р. головним каменем спотикання у здійсненні проекту створення ЗВЯЗ в регіоні була позиція Ізраїлю. Ця країна, згідно з офіційною політикою “непрозорості”, завжди відмовлялася обговорювати будь-які поступки зі свого боку та традиційно голосувала проти. Разом із тим, у 1980 Тель-Авів підтримав ЗВЯЗ за наступних умов, які й на сьогоднішній день залишаються принциповими для Ізраїлю:

- надання гарантії безпеки всіма країнами регіону без виключення;
- скликання багатосторонньої міжнародної конференції для проголошення ЗВЯЗ.
- з 1990 р. висувається ще одна умова – визнання існування Ізраїлю з боку всіх сусідніх держав і припинення всіх видів загроз його існуванню [Тимербаєв 1995, 21].

На теперішній час саме ці умови є нездоланими перепонами у створенні ЗВЯЗ на Близькому Сході, адже переважна більшість арабських країн регіону не мають навіть мирних договорів з Ізраїлем, в той час, як було визнано цю державу лише Єгиптом та Йорданією. Основна проблема на сьогодні – арабо-ізраїльський

конфлікт, та, перш за все, врегулювання відносин між Ізраїлем і Сирією, до чого зараз додалися ще й відносини Ізраїлю з Іраном, державою, яка, в останній час, відрізняється суворою антиізраїльською риторикою. Нагадаємо, що ірано-ізраїльські відносини набули конфронтаційного характеру одразу ж після Ісламської революції в Ірані (1979 р.), а протягом останніх років ще більш ускладнилися внаслідок активного просування іранської ядерної програми, яку Тель-Авів вже кілька років називає найбільшою загрозою міжнародній безпеці Ізраїль неодноразово закликав міжнародну спільноту примусити Тегеран відмовитись від ядерної програми. Зі свого боку, у жовтні 2005 року Президент Ірану Ахмадінежд, виступаючи на конференції “Світ без сіонізму”, процитував батька Ісламської революції аятолу Хомейні, наголосивши на необхідності “стерти Ізраїль з обличчя землі” [Ahmadinejad].

Отже, можна зазначити, що політика ядерної непрозорості, яку підтримує Ізраїль, має як переваги, так і недоліки. З одного боку, це можливість ядерної держави уникнути загрози стати прецедентом ядерного розповсюдження в регіоні. З іншого – проблема переконливості стримування поряд із зростанням могутності регіональних супротивників Ізраїлю та відсутності зони вільної від ядерної зброї на Близькому Сході значно ускладнює подальші перспективи “ядерної непрозорості”.

Стрімка інтенсифікація глобальних процесів розповсюдження ядерної зброї в світі сьогодні торкнулася і Близького Сходу – сучасний аналіз подій дозволяє передбачати в найближчому майбутньому появу в регіоні нової ядерної держави, що, скоріше за все, змусить Ізраїль відступити від політики “непрозорості” з метою підвищення переконливості свого ядерного стримування.

Відмова від політики “непрозорості”, у свою чергу, загрожуватиме низкою серйозних наслідків для регіону. Зокрема, це, так званий, “ефект доміно”, тобто спроба отримання арабськими державами ядерного статусу, залучення до системи ядерного стримування США як гаранта безпеки Ізраїлю і наростання на Близькому Сході ядерної напруги.

ЛІТЕРАТУРА

Сиринсионе Д., Волфстол Д., Раджкumar М. Израиль // **Ядерное распространение**, 2003, №47.

Угрозы режиму нераспространения ядерного оружия на Ближнем и Среднем Востоке. Москва, 2005.

Тимербаев Р. М. Насколько реально создание безъядерной зоны на Ближнем Востоке? // **Ядерный Контроль**, 1995, № 12.

Фабричников И., Фролов А. Контрраспространение: хорошо забытое старое // **Ядерный Контроль**, 2003, № 4.

Ahmadinejad: Wipe Israel off Map, *Al Jazeera English*, October 28, 2005 -<http://english.aljazeera.net/NR/exeres/15E6BF77-6F91-46EE-A4B5-A3CE0E9957EA.htm>.

Bar-Joseph U. The Paradox of Israeli Power // **Survival**, 2004–2005, №. 4.

Cohen A. **Israel and the Bomb**. New York, 1998.

Evron Y. Israeli Deterrence During Gulf Crisis // **Deterrence in the Middle East, Where the Theory and Practice Converge**. Tel-Aviv, 1993.

Feldman Sh. Deterrence and the Gulf Crisis // **Deterrence in the Middle East, Where the Theory and Practice Converge**. Tel-Aviv, 1993.

Freedman L. **The Evolution of the Nuclear Strategy**. New York, 1981.

Maoz Z. **Defending the Holy Land. A Critical Analysis of Israel's Security and Foreign Policy**. Ann Arbor, 2006.

Pry P. **Israel's Nuclear Arsenal**. Boulder, 1984.

Russell J. R. Nuclear Strategy and the Modern Middle East // **Middle East Policy**, 2004, № 3.